

ЛИТЕРАТУРАТА НА НАШИТЕ СЪСЕДИ

Томислав Османли, *Двадесет и първият*.
София, „Персей“, 2017.

Похвално е решението на издателствата „Персей“ и „Изида“ да запознаят българския читател с произведения на македонската литература от най-ново време. Заслуга в това отношение има Министерството на културата на Република Македония, което е осигурило финансова подкрепа. Представени са пет книги, преведени съвсем наскоро: „Невестата на змея“ (2016) от Влада Урошевич, „Кадифеният покров. Новели за жени убийци“ от Оливера Николова (2017), „Бездомникът със златния часовник“ (2017) от Вера Калин, „Двадесет и първият“ (2017) от Томислав Османли, „Балканвавилонци“ (2017) от Луан Старова. Всички ние сме болезнено чувствителни към *македонския език* и гледаме на превода на български просто като на *пренатисване*. Но да оставим националните си пристрастия относно държава и език и да приемем действителността такава, каквата е. Да погледнем нашите съседи по територия и нашите братя по потекло и по съдба. От какво се вълнуват, за какво пишат, какво търсят?

Търсят това, което и ние, другите балкански народи. Търсят своята идентичност, гордо минало и по-щастливо бъдеще. Защото настоящето никак не е привлекателно, нито утешително или обещаващо. А може би такава е било заложено в миналото

– по-далечно и по-близко, заложено от самите нас или от така наречените велики сили?

Тук ще представя две книги, твърде различни по тематика, но близки по идейно внушение.

Едната може да дешифрираме като *търсене на загубената доброта*. Авторът е Томислав Османли, а романът – „Двадесет и първият“. Действието се развива в началото на XXI в. – началото на новото хилядолетие, очаквано с всеобщия технологичен страх от „побъркване на компютрите“ и изпращане в небитието на всички човешки достойния. Героите са от най-образованата и културна прослойка на обществото: професор по семиология Климент Кавай и дъщеря му Мая, кандидатка за докторантура и за научна работа по-нататък, нейният приятел инженер Гордан Коев, смятащ компютърната лудост и проблема с бъга на хилядолетието за преекспониране и виждащ решението му, баща му Деян Коев, машинен инженер, загубил работата си след разпадането на Югославия и препитаващ се чрез собствена бакалия, една учителка по литература и един железничар (дисидент), които срещаме само на гарата. Това са част от местните жители, но авторът намесва още редица други – американското семейство на Памела и нейната приятелка Роуз, лейтенант Хю Дабълю Елсинор Младши ... и Франк Синатра, рапъра Бед Бо, певицата от унгарски произход Жа Жа Габор, братя Миладинови, Бранислав Нушич, създателя на дервишкия орден в Охрид Абдул Керим баба, Кемал Атагюрк и още редица живи и отдавна починали люде, които се срещат от време на време насън и наяве, реално или като призраци.

Забърквайки невероятна въртележка от действителни и фантазмагорични действия и разговори, Т. Османли ни води по пътеката на добродетелта и извисяването, на обвиненията и прошката, на надеждата и отчаянието, отпращайки героите си в

закъсняващия влак или в подземните тунели под църквата в Охрид да търсят добрата съдба и доброто бъдеще на своя народ и на себе си – наивно като проф. Кавай или целенасочено като Гордан.

„А народът е объркан и не знае какво да прави“, мисли Деян Коев, представител на поколението, което от малко расте с убеждението, че живее в най-безгрижната страна на света и това ще трае вечно, но сега вижда в далечината бойните самолети, които пускат своите бомби по склоновете на югославските планини и по селата. „Що за народ сме? – пита се той. – Едни, като синът ми, избягаха; други грабнаха пушките; трети ги обхвана гневът и желанието за отмъщение, а повечето гледат сеир...“ Не е ли това реална картина не само на Балканите и не само за неотдавнашното минало, но и на почти целия свят днес в момента? Накъде сме се запътили и защо сме се запътили натам, откъдето няма връщане. А че няма връщане ни напомня съдбата на двете грандиозни кули на Световния търговски център, съборени за няколко мига от самолетите, в които пътуват Памела и Роуз със своята дъщеря. Обърканият живот на Памела тъкмо да се оправи... и тя загива. Връзката с миналото – посещения на гроба на баща му, майор Хю Елсинор Първи, мечтаещ да види сина си генерал – спасява лейтенант Хю Елсинор Младши от смъртта при терористичния удар върху Пентагона, но съдбата му завършва в безплодните земи на Афганистан, изпратен там да се бори против тероризма и да унищожи скривалищата на ислямските радикали, очаквайки така да отмъсти за Ню Йорк, Вашингтон и полето на Питсбърг. А кой ще отмъсти за разрушените югославски села, градове, мостове...

Разказът на Т. Османли за Македония е по своята същност разказ за България, за българите. И онова, което казва авторът чрез думите на Димитър Миладинов, важи и за нас, българите, и за тях, македонците: „Винаги да сме ябанджии, така ли ни било писано? Да сме като прелетни

птици. Да отиваме и да се връщаме. Понякога и да оставаме там, в новия край“. Но това е съдба вече и на други народи. „На всички ни е съдено да се заселваме, да търсим по-добро място за оцеляване“, обобщава Миладинов.

Чрез образа на професор Климент Кавай Т. Османли ни показва най-ясно своята гражданска и писателска позиция. У него за пръв път се появява мисълта, че щастливите времена са свършили и че пред всички, създали общата държава, предстои навлизането в един дълъг, тъмен и несигурен тунел. Следователно разковничето за по-добър живот, за излизане от злощастната съдба се намира именно в този тунел. И той тръгва като наивно дете да търси този тунел под стените на своя град Охрид. Тунелът е там, действително, както го е описал Бранислав Нушич, неселен с добри и лоши, с отдавнашни и по-скорошни мъртъвци, призраци, които се движат в едната и в другата посока..., но щастието, светлия лъч го няма. Блажените членове на дервишкото братство обаче продължават неизменно да се молят за милостта на хората и за благоденствието на Охридския милет. И самият професор запалва свещи за здраве и за дъщеря си Мая, за себе си и за благополучието на всички добри хора по света, защото вярва, че „все пак има доста сили, които подкрепят добрината“ и наред с всичко друго „отварят пространство за непоразения оптимизъм през току-що започналото столетие“.

Противопоставяйки се на македонското желание за друго място, за друг свят, за друг живот, за друга идентичност, авторът уверено заявява чрез преплитане на мислите си с мисълта на Гордан, тръгнал към най-щастливата страна Суринам и в най-щастливата столица Парамарибо. Човек не трябва да тръгва сам. Не може само да си сам. Не само това малко и окадено пространство е изпълнено с постоянно безпокойство и нещастни хора, а целият свят е станал арена за романтична надпревара на привидни и отново появили се фантазии от миналото, че навсякъде е така и че същността на ХХI век е, че започва като предишния с онова, което трябваше

да е по-различно, по-щастливо, по-радостно, че всяко място се задушава от наново оживялата световна болка...

Най-добре е у дома – иска да ни внуши авторът. Но дали успява? Всеки трябва да реши за себе си.

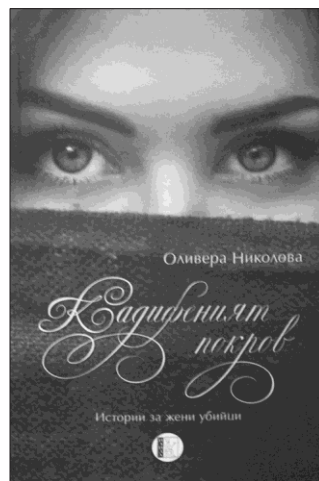
Както е посочено още на корицата и на заглавната страница на книгата „Каdifеният покров“ от Оливера Николова, става дума за няколко новели за жени убийци. Всички са исторически лица: Мари-Мадлен дьо Бренвиле от Франция, маркиза (XVII в.), Марта Марек от Австрия, продавачка на зеленчуци (XX в.), Бел Гънис (Брунхилда Пулстатен) от Норвегия и САЩ (XIX–XX в.), Жана Лорет от Белгия и Холандия (XIX в.), Мара Бунева и Менча Кърничу от Македония и България (XX в.), Магзин Пипо от Судан и Англия (XXI в.). Както е отбелязано на гърба на заглавната страница, главните герои „са реални личности и деянията им са истински“ (взети от книгата на Р. Рене¹) със съответната авторова измислица при описанието и детайлите от живота им.

Най-голям интерес предизвиква за мен, надявам се и за останалите читатели, новелата за Мара Бунева и Менча Кърничу, тъй като в нея се разказва за България. Повествованието проследява пътя на двете жени и обстоятелствата, които ги срещат като боркини за свобода и независимост (а следователно и като убийци), сблъсквайки ги с реален и фалшив патриотизъм, с истински и неистински патриоти, с оная объркана, неясна, преобърната истина за патриотизма, героизма, дълга, себепожертвеността в мътното и бурно за Южните Балкани време (каквото бе и продължава да бъде и днес).

Израснала сред многолюдно семейство с четири дъщери и двама синове, които са разпънати между български и сръбски език и българската и сръбската държава, срамуваща се от своя роден град Тетово, Мара меч-

¹ Реуен, Рене. *Енциклопедия на убийците. Т. 1–2. Кой кой е в света на убийците*. София, „Савана“, 1993.

Оливера Николова. *Каdifеният покров*.
София, „Измида“, 2017.

тае да се научи да стреля с маузера на брат си Борис и да стане нещо друго, не това, което е. Новелата започва с първия ѝ урок по езда с великолепия английски кон Арчибалд, подарък за Мара от брат ѝ Борис. На единствената останала от нея снимка, направена от брат ѝ, тя е тъкмо с този кон. Борис завършва кавалерийското училище в София и става военен инструктор в Пиринска Македония, а другият брат на Мара – Лазар – служи в сръбската армия на кралска Югославия и достига до генералщабен офицер.

Успоредната линия на разказа за втората героиня – Менча, която от много млада е тежко болна от туберкулоза – започва с любовта ѝ към Ванче (Иван Михайлов) и твърдото ѝ намерение да го направи свой съпруг, макар да са ѝ известни неговите любовни авантюри в нощните барове и разните квартири в София.

Редувайки фабулата ту за Мара, ту за Менча, авторката разкрива как едно похвално и положително чувство може да доведе дадена личност до брутално и безсмислено убийство. Движена от амбицията да заслужи и спечели любовта на Ванче, Менча застрелва Тодор Паница в Императорския театър във Виена, стреляйки седем пъти и ранявайки и съпругата му. Семейството на Паница я е било приютило във Виена, госпожа Паница и приятелката на Менча Магдалена Измирлиева, сестра

на госпожа Паница, се грижат за нейното здраве цели четири месеца. През това време тя крои планове за смъртта на Тодор (осъден на смърт от българските власти в съюз с върховистите, заедно е убил преди 18 години двама македонски лидери). Ставайки негов доверен куриер, Менча се измъчва от абсурдната ситуация да извърши позорно убийство на своя благодетел, но се успокоява с мисълта, че така ще спечели любовта на Ванче Михайлов, който ѝ е поставил тази задача в един разговор помежду им като условие за бъдещ брак, и ще заслужи признателността на народа. На кой народ, на коя нация, на коя организация? Това за нея няма никакво значение. Предала се веднага след убийството, тя е осъдена на строг тъмничен затвор от осем години със затваряне в тъмна килия всяка година на 8 май, деня на убийството. Според тогавашните австрийски закони, ако осъденият е болен и не може да издържи наказанието, той се освобождава. И Менча е освободена. Ванче Михайлов се жени за нея, надявайки се на скорошната ѝ смърт, но тя преживява с болестта си много години и умира чак през 1964 г. Накратко авторката разкрива и съдбата на Иван Михайлов, осъден на смърт през 1935 г., интерниран от България, скитал и крил се заедно с Менча в различни страни, дори свързал се с Гестапо, но завършил живота си в Италия под друго име – като професор Джовани от Унгария.

Съдбата на Мара върви по същата „възходяща“ линия. Силно е привлечена от Менча, възхищава ѝ се заради изстрелите по „врага“, без да знае това, което ѝ разказва по-късно Борис, а именно, че преди е била не към михайловистите, а към санданистите (двете крила на македонската организация), и че една нощ е била отвлечена, „обработена“ хубаво с юмруци и „убедена“ да им служи. По нейно предложение Мара е въвлечена в „съпротивата“ (всъщност в убийствата), обучавана в тероризъм, приета във ВМРО – „истинската“ организация, както ѝ казал Борис: „От двадесет и втора насам. Изредиха се всякакви, ама тази е истинската.“ И Мара повярва и заживява

с мисълта и тя да извърши подвиг като Менча. Накрая я застрелват едновременно с полицейския чиновник Велимир Прелич, когото сама е избрала да убие, защото според нея измъчвал арестуваните студенти от Македонската младежка тайна революционна организация (ММТРО), но който всъщност нямал нищо общо с тях и не бил виновен. И Мара, и брат ѝ Борис разбират някои истини, най-важната от които е, че „животът им толкова е изпълнен със страх, че единствено смъртта може да му се противопостави“. И те са принудени да извървят предначертаната им от друго съдба и да се превърнат, освен в убийци, и в жертви. „И аз се заблуждавах като теб, докато не видях къде съм попаднал. Тук се борят за власт, а не за нашата бедна Македония, сестро. Това е истината“, се изтръгва от душата на Борис.

Четейки тази новела на Оливера Николова, през мисълта ни преминават имена и образи, познати от нашата история само чрез делата им, силно изкривено представени в зависимост от политическия ъгъл, но не и чрез човешката им същност. Авторката разказва за тях, без да се поддава на пристрастие, разкривайки истини и неистини, заблуди и притворства, идеали и корупция.

Още един момент ме шокира – разказът на кавалджията пред шивачките, с които работи и Мара. Той разказва за клането в Дабница: „хората били посичани, посипвани с негасена вар, бесени и палени във фурни, а неговите ортаци, кавалджиите, трябвало да свирят, за да не се чуват писъците надалеч“. И още нещо им разказва – кой ще бъде следващият убиец се теглело с жребий: водачът казвал „еди-кой си ни е кръвен враг, трябва да му откъснем главата“, един бръквал в шапката, вадел едно име и този, чието име било избрано, трябвало да извърши убийството; ако откажел, първо него убивали и след това теглели отново жребий.

Тези и други описани от авторката случаи довеждат Мара до онзи страх и безпомощност, сред които е живяла майка ѝ, и тя, която е ненавиждала майчината си фраза „Махни

се, беда!“, в края на краищата също започва да я използва.

За всяка от новелите в книгата „Кадифеният покров“ О. Николова избира обобщаващо съдържанието мото. Мотото на новелата за Мара Бунева и Менча Карничу е: „Възхищението от живота изисква усилия, от които печели само смъртта“. Това най-вероятно е мисъл на Шарлот Корде д'Армон (XVIII в.), републиканска активистка, близка роднина на Корней и обожателка на Русо – ни обяс-

нява авторката в скоби.

Накрая искам да изкажа задоволството си от осъществената от издателствата „Персей“ и „Изида“ идея да се представи на българския читател най-новата македонска литература, засега само с пет книги, четири от които са преведени от Мариян Петров.

СТЕФКА ПЕТРОВА

Софийски университет

„Св. Климент Охридски“ – ДЕО

✉ *stefi38@abv.bg*